

# LOPEND VUUR

jaargang 13 ■ nummer 4 ■ september 2007 ■ prijs € 2,50

## IN DIT NUMMER O.A.

Regeling boerenlandpaden  
succes

Ommetjesprijsvraag maakt  
veel los

Natuurbrug Crailoo ook  
voor wandelaars

Hoge Pad over dijkje bij  
Kloetinge

Historische paden bij  
Elburg





## Van het bestuur

Lopend Vuur is de boer opgegaan. De boerenlandpaden – het idee om wandelaars te laten lopen over opengestelde akkers en weilanden – zijn een groot succes. Tientallen aanvragen voor geldelijke ondersteuning zijn ingediend en overal in Nederland doen boeren mee. Er komt veel bij kijken om het idee voor een pad of route uit te voeren. Talloze vrijwilligers van TeVoet, agrarische natuurverenigingen of andere organisaties zijn er lange tijd mee bezig. Ook verschillende ambtenaren hebben er werk aan. Op deze plaats wil TeVoet hen van harte bedanken voor hun inspanningen voor meer wandelingen over onverharde paden. In dit nummer besteden we daarom weer veel aandacht aan boerenlandpaden. Verschillende paden hebben we belopen en beoordeeld op hun aansluiting op een dorp of een bushalte, de ondergrond waar je over loopt, de markering en de publiciteit. In veel gevallen zijn we nog steeds laaiend enthousiast, maar er zitten ook paden tussen die ons maar matig bekoren. Een kritisch geluid is niet bedoeld om vervelend te doen over de inzet van al die vrijwilligers, maar om te proberen kwaliteitskenmerken van boerenlandpaden te maken. Wanneer is een pad over een akker of weiland interessant voor de wandelaar, daar gaat het om.

Dit nummer van Lopend Vuur wordt ook verspreid onder de donateurs van het Wandelplatform, dat de boerenlandpaden een bredere bekendheid onder wandelaars wil geven. Als u in beide adressenbestanden voorkomt, krijgt u het nummer twee keer. Dat is niet erg: u kent vast wel iemand die het blad nog niet krijgt en er plezier aan zal beleven.

## INHOUD

Regeling boerenlandpaden succes	3
Natuur- en wandelproject Exloërveen	6
NARREN op Noord-Beveland	7
Loop eens rond bij de Maashorstboeren	10
Stukje Biesbosch herleeft op Oostwaardpad	12
Langs de lijzijde van Walcheren	14
Wijk en Wouden: asfaltlopen is onvermijdelijk	14
Gangen door Rijnstrangen	15
Ommetjesprijsvraag maakt veel los	16
Natuurbrug Crailoo ook voor wandelaars	18
Hoge Pad over dijkje bij Kloetinge	18
Historische paden bij Elburg	20
Drie voorbeelden voor 'Routeontwerp A4'	19
Activiteitenkalender	23

Lopend Vuur is het ledenblad van TeVoet, vereniging van wandelaars. Het verschijnt vier keer per jaar.

**Ledenadministratie**  
Hans Dannis, Postbus 1376, 3500 BJ Utrecht  
Tel. 0522-251304, ledenadministratie@tevoet.nl

**Redactie**  
Redactieadres: Heenpolderplantsoen 20, 2807 LT Gouda  
Tel. 0182 689712, redactielopendvuur@hnk-uitgevers.nl

**TeVoet, vereniging van wandelaars**  
– voor meer en betere onverharde wandelmogelijkheden,  
– voor behoud en herstel van cultuurhistorische paden.  
Meer informatie op [www.tevoet.nl](http://www.tevoet.nl)  
Het lidmaatschap van TeVoet bedraagt € 15,- per jaar.  
Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij vóór 1 november schriftelijk is opgezegd bij de ledenadministratie.  
TeVoet is aangesloten bij de Stichting Wandelplatform-LAW.

**Bestuur TeVoet**  
Kees Rotteveel, voorzitter  
Dirk van Kekem, secretaris.  
Tuinstraat 54, 3732 VM De Bilt  
[info@tevoet.nl](mailto:info@tevoet.nl)  
Hans Dannis, penningmeester  
Harry Benschop

**Regiocoördinatoren**  
TeVoet werkt met contactpersonen in de regio:

**Groningen**  
Paul Wesselius, Regentessestraat 73, 9717 MG Groningen,  
Tel. 050-3120917, groningen@tevoet.nl

**Friesland**  
Ben Rutten, Greate Buorren 15, 9024 EJ Weidum,  
Tel. 058-2519299, friesland@tevoet.nl

**Drenthe**  
vacature  
[drenthe@tevoet.nl](mailto:drenthe@tevoet.nl)

**Overijssel**  
Herma Bijenhof, Spade 47, 7672 AD Vriezenveen  
Tel. 0546-800373, overijssel@tevoet.nl

**Flevoland**  
Jan Frederik Lubbers, Siriusstraat 3, 8303 ZZ Emmeloord  
Tel. 0527-697706, flevoland@tevoet.nl

**Gelderland**  
Vacature  
[gelderland@tevoet.nl](mailto:gelderland@tevoet.nl)

**Utrecht**  
Ineke Therauf, Vlasstraat 14, 3572 TT Utrecht  
Tel. 030-2730658, utrecht@tevoet.nl

**Noord-Holland**  
Fred Triep, Zonhovenstraat 29, 1066 MA Amsterdam  
Tel. 020-6155502, noord-holland@tevoet.nl

**Zuid-Holland**  
Jaap Mels, Leeuwerikstraat 2, 2333 VX Leiden  
Tel. 071-5171081, zuid-holland@tevoet.nl

**Zeeland**  
Pieter van Rijswijk, Bruelstraat 10, 4421 CR Kapelle  
Tel. 0113-343475, zeeland@tevoet.nl

**Noord-Brabant**  
Harry Benschop, Voldijnseweg 2, 5091 KK Oost West en Middelbeers  
Tel. 013-5902960 of 06 12498305, noord-brabant@tevoet.nl

**Limburg**  
Vacature  
[limburg@tevoet.nl](mailto:limburg@tevoet.nl)

**Aan deze Lopend Vuur werkten mee:**

Harry Benschop  
Wilhelmien van der Heijden  
Els Bakker  
Kees Rotteveel  
Eeffien Huizing  
Marijke van Steenis  
Jan Frederik Lubbers  
Josien van der Laan  
Henk Krikke

Vormgeving en opmaak: Sanders Et van Dam Reclame, Utrecht

Extra exemplaren van dit nummer van *Lopend Vuur* kunnen worden besteld door overmaking van € 4,00 (incl. verzendkosten) op giro 372685 van TeVoet in Nieuwegein o.v.v. LV-september 07 + het eigen telefoonnummer.

Volgend nummer verschijnt in december.  
**Inleveren kopij vóór 1 november 2007.**



## Regeling boerenlandpaden succes

Voor ruim 130 kilometer zijn in 2006 afspraken gemaakt met boeren om hun land voor wandelaars open te stellen. Het eerste jaar dat gebruik gemaakt kon worden van de regeling is daarmee een succes.

### Aantrekkelijk platteland

In 2005 heeft minister Veerman de Tweede Kamer duizend kilometer wandelpad over boerenland toegezegd, onder andere na lobby van TeVoet. Die toezegging vult een doelstelling uit de 'Agenda Vitaal Platteland' in: een aantrekkelijk platteland dat beter toegankelijk is voor

de wandelaar. Boerenlandpaden ontsluiten gebieden waar wandelaars niet konden komen. En het is leuker door de wei, langs een akkerrand of over een boerenerf te lopen dan over de weg.

Vorig jaar is een regeling van kracht geworden waarmee boeren aanspraak kunnen maken op een vergoeding als zij hun land openstellen. Die vergoeding bedraagt in beginsel 45 eurocent per meter per jaar. De helft betaalt de minister, de andere helft moet van de provincies komen.

Het eerste jaar zijn ruim vijftig aanvragen voor een concreet pad ingediend. Die konden lang niet allemaal worden gehonoreerd, bijvoorbeeld omdat nog niet van alle grondeigenaren toestemming was verkregen, of omdat de financiering van de aanlegkosten niet rond was. De regeling vergoedt namelijk alleen het gebruik en onderhoud van het pad, niet de aanleg van klaphekjes, bruggetjes, overstapjes e.d. Uiteindelijk konden 27 initiatieven (zie het kader), met een totale lengte van 131 km, worden gehonoreerd. Eind dit jaar moeten alle paden open zijn voor de wandelaar.

De doelstelling van duizend kilometer in zeven jaar lijkt daarmee goed te halen. Misschien zijn er zelfs meer kilometers nodig als iedereen – boer, wandelaar en overheden – de smaak te pakken krijgt.

### Zeven jaar

De financiering voor meerdere jaren van beheer en onderhoud bleek voor veel ini-

tiatieven in het verleden vaak het lastigste puzzelstukje. Overheden zijn daar vaak huiverig voor, een eenmalige bijdrage in de aanlegkosten ligt veel gemakkelijker. De nieuwe regeling voorziet juist in dat laatste, lastige stukje, in beginsel voor een periode van zeven jaar.

De boerenlandpaden zijn over het algemeen onderdeel van langere, rondgaande routes, die ook over openbare wegen en paden gaan of over land van derden. Denk

*(Lees verder op volgende pagina)*



Wat nu? Springen?



Altijd bij het draaipunt over het hek klimmen

bij dat laatste aan natuurterreinen of opengestelde landgoederen. Initiatiefnemers zijn vaak agrarische natuurverenigingen, landschapsbeheerorganisaties of gemeenten. Soms heeft ook een individuele agrariër een aanvraag gedaan. Dan gaat het om een korter stuk, gemiddeld 1,6 km eigenlijk boerenlandpad per aanvraag of route, tegenover bijna 5 km bij collectieve aanvragen.

## Wensen

Op de Algemene Leden Vergadering heeft TeVoet enkele wensen en kanttekeningen bij de boerenlandpaden en de vergoedingsregeling geplaatst (zie ook het juni-nummer van Lopend Vuur). Zo ziet TeVoet graag dat bij de routes expliciet aandacht wordt besteed aan aantakkingen naar woonkernen, verblijfsaccommodatie en openbaar vervoer. Ook belangrijk is dat de routes gemakkelijk zijn te vinden, op kaart of op internet, liefst met routekaartje waarop kan worden gelopen en het startpunt kan worden bepaald. Verder dient er afstemming met andere routes en/of wandelnetwerken plaats te vinden, zodat er geen woud van markeringen ontstaat. En ten slotte ziet TeVoet graag dat er wat avontuurlijke 'struinaroutes' ontstaan en niet alleen eentonige graspaden langs akkers worden belopen.

Al deze wensen zijn niet even gemakkelijk in criteria te vatten. TeVoet heeft ze inmiddels wel onder de aandacht gebracht van het Wandelplatform, die de 'Regeling boerenlandpaden' op verzoek van het ministerie van LNV heeft opgesteld.



Zo breed hoeft een wandelpad niet

## In 2006 gehonoreerde aanvragen 'boerenlandpad'



Voor ruim 130 km boerenlandpad is in 2006 een 'metervergoeding' in het vooruitzicht gesteld. Van ommetjes over het eigen bedrijf tot heuse wandelnetwerken. Sommige al (jaren) opengesteld, vooruitlopend op de regeling, op andere wijze gefinancierd of 'gewoon' wandelaars toegelaten, andere nieuw.

### Groningen

Twee kavelpaden van het dorp naar de waddenkust in Hornhuizen (1) en Pieterburen (2), als eerste aanzet van een uitgebreider netwerk; totaal 4780 m.

### Friesland

Wandelroute door het terpenlandschap bij Menaldum (3), grotendeels ontleend aan kaartmateriaal rond 1850, 12 à 14 km. Van Menaldum naar Skinge, van Menaldum over Slappeterp, Kleaster Anjum naar Ried over Ljochtmisdyk en Van der Zee's reedsje en Slappeterp-Ried over de Aldemar. Wandelpad over eigen land in Loënga (4) te noorden van Sneek, 1800 m.

### Drenthe

Route 'Boeren met Uitzicht' bij Tweede Exloërmond (5), totale lengte 12 km waarvan 7859 m over boerenland. Bij Drouwten (6) boerenlandpad van 275 m als omlegging van het Drenthepad.

### Overijssel

Rondgaande route bij Hengeler Heurne (7) ten zuiden van De Lutte, 4500 waarvan 2600 meter over boerenland.

# boerenlandpaden

In dit nummer van Lopend Vuur is voor een zestal paden te lezen hoe de boerenlandpaden de wandelaar bevallen.

Overigens zijn dit niet allemaal paden die met de '1000 km-regeling' tot stand zijn

gekomen. Veel van die paden waren nog niet open. We hebben ook een kijkje genomen bij paden waar (nog) van een andere vergoedingssystematiek gebruik is gemaakt. Want we mogen verwachten dat die paden over een aantal jaren ook

gebruik gaan maken van de regeling boerenlandpaden. Hoe de door TeVoet gelopen routes 'scoren' op een aantal punten, hebben wij in een tabel samengevat.

Harry Benschop

Pad/route	Omschrijving	Aansluiting op dorpskern/OV	Ondergrond/routing	Markering	Publiciteit
Oostwaardpad*	3 routes/netwerk 23 km, meer dan helft boerenland; dijken, killen en grienden; pontje	goed	veel afwisseling, ook terreinen derden in route opgenomen	eigen markering, 2 richtingen	folder met routekaartje op website
Boeren met Uitzicht*	rondwandeling 12 km, grotendeels over rand akker, open landschap	geen	alleen grasstroken	eigen markering, 1 richting	folder met routekaartje op website
NARREN op Noord-Beveland	4 ommetjes, bijna volledig akkerrand, open akkerbouwlandschap	goed	alleen grasstroken langs akkerrand	eigen markering, 1 richting	4 foldertjes, op website overzichtskaart
Maashorstboeren	5 rondgaande routes, half over boerenland; half open/besloten landschap met zandwegen	niet, startpunten veelal ca. 2 km van kern/OV	veel afwisseling, veel onverharde wegen	eigen markering, 2 richtingen	folders met routekaartje op website
Reede van Middelburg*	doorgaande route van 30 km, ca 8,5 km over boerenland	goed, 2 NS-stations	veel afwisseling	geel/wit, 2 richtingen	alleen folder, wordt in 2009 opgenomen in wandelnetwerk
Gangen door Rijnstrangen*	rondwandeling 12 km, veel boerenland, dijkenlandschap met oude rivierarm, 2 pontjes	redelijk, trein op 1 km (Zevenaar)	veel afwisseling, ook terreinen derden in route opgenomen	eigen markering, 1 richting	alleen folder
Wijk en Wouden*	6 ommetjes, helft over boerenland, open veenweidegebied	goed, bushaltes in folder vermeld	kaden, weilanden, veel asfaltwegen	eigen markering	folder met routekaartje op website

\* Bij deze route is gebruik gemaakt van de "Regeling boerenlandpaden"

## Gelderland

Struinroute Bakerwaard-Covik bij Bronckhorst (8) en Steenderen (953 m, lengte route 9 km). Wandelroute 'Gangen door Rijnstrangen' bij Aerd (9) en Pannerden, totaal 14 km waarvan 6,4 boerenlandpad. Kerkenpaden Achterhoek: 11 km nieuw aangelegd pad omgeving Neede (10), Groenlo en Lichtenvoorde. Poelenpad bij Klarenbeek (11), 285 m in route van 4,5 km.

## Flevoland

Vier 'Op de kuierlatten-routes' met een totale lengte van 45 km waarvan 14,8 over boerenland: Kraggenpad bij Oud-Kraggenburg (12) vanaf de Zwartemeerweg (16 resp. 3 km); Schoklandpad vanaf de Schokkerringweg (7 resp. 4,6 km); Rivierduinpad vanaf de Visvijverweg in Lelystad (13) (11 resp. 5 km); Knarpad vanaf de Meeuwenweg bij Lelystad (9 resp. 2 km).

## Utrecht

Drie nieuwe klompenpaden: Derde Erf tussen Soest (14) en Amersfoort, 9 km waarvan 2040 over boerenland; Nesserpad Eemnes (15), 10 km resp. 2670 m; Veen en

Veldendijk bij Bunschoten, 9 km resp. 4800 m.

Enkele paden bij Netelerburch tussen Amersfoort en Baarn (16) ten oosten van de Eem, 6 km resp. 2 km.

## Noord-Holland

Pad ten westen van Nieuw-Loosdrecht (17) tussen Kanaaldijk en Nieuw Loosdrechtsedijk (1500 m), later door te trekken naar Oud Loosdrechtsedijk en Kromme Rade. Molenpad door de weilanden tussen de Middenweg en Ringdijk van de Bovenkerkerpolder, te zuiden van Amstelveen (18), 1300 m.

## Zuid-Holland

Akkerpad bij Langeraar en Ter Aar (19), 2815 m. Weilandpad tussen (opgeknapt) Steinse Tiendweg en Steinse Dijk/Hollandse IJssel bij Haastrecht (20), 1055 m. Klompenpad vanaf de Dubbele Wiericke over Ruigeweidse Achterkade en Oostkade van Waarder (21) tot aan spoorlijn en verder over graskade van het Zwarte Dijkje naar Oosteinde, 4900 m over boerenland; geeft met Steinse Tiendweg een doorgaande route van Gouda naar Woerden.

Zes wandelroutes in het Land van Wijk en Wouden (22), 22 km boerenlandpad.

## Zeeland

Doorgaande route 'Reede van Middelburg' (23), waarvan 8485 m boerenlandpad. Ommetje 's Heer Abtskerke bij Goes (24), 809 m.

## Noord-Brabant

Drie aaneensluitende routes 'Oostwaardpad' in het Land van Heusden en Altena bij Werkendam/Hank (25), 12 km over boerenland.

## Limburg

Wandelroute over boerenbedrijf in Veulen bij Venray (26) aan de Lorbaan, 1500 m

Aan het Wandelplatform, de coördinator van de regeling, heeft TeVoet gevraagd te zorgen voor eenduidige en voor de wandelaar van belang zijnde informatie over alle opengestelde boerenlandpaden op de website [www.boerenlandpad.nl](http://www.boerenlandpad.nl). Eind dit jaar moeten alle genoemde paden te belopen zijn.



## Natuur- en wandelproject Exloërveen Boeren met uitzicht

Wandelen in een Veenkolonie heeft zijn charme



Ga je naar Tweede Exloërmond? Wandelen in de Veenkoloniën? Inderdaad niet het eerste waar je aan denkt. Ondanks verbaasde blikken hebben we het erop gewaagd: over de route van de negen 'Boeren met Uitzicht'.

### Met schop en jenever

Over één ding valt niet te twisten: de route is bijna geheel onverhard. Van de twaalf kilometer – te verkorten tot acht – gaat nog geen kilometer over boerenweggetjes en over een stukje fietspad.

Wat na verloop van tijd wel tegenvalt, is dat je steeds over een drie meter brede grasstrook loopt. Daar zit weinig afwisseling in. Dat doet bijna vergeten dat je nu eens dwars door de akkers loopt, dan weer het zicht hebt op een kaarsrechte wijk en vervolgens langs een kronkelend beekje wordt geleid.

Die verschillen zijn de lol van de wandeling. En natuurlijk de rust, de stilte, het uitzicht over de veenkoloniale akkers, de eerste glooiingen van de Hondsrug, de vogels, de akkerranden met de vlinders en de planten in het Achterste Diep. Voor wie op de details let, is het wandeltraject zeker niet saai.

### Vloeiervelden

'Eindelijk een pad door het gebied.' Uit het gastenboek in de kijkhut waar je over de vloeiervelden van de voormalige aardappelmeeifabriek Hollandia in Nieuw-Buinen kunt uitzien, wordt duidelijk dat de route in een behoefte voorziet. Vooral reacties uit de directe omgeving. 'Leuke plek, leuk idee zo'n hutje', vonden Janita en Jesse uit 1e Mond. Zo noemen ze het hier dus.

De vloeiweiden zijn een aangename onderbreking op de route.

Eigenlijk is dat wat ontbreekt aan de route van de 'Boeren met Uitzicht': meer doelen om naartoe te lopen. En wat meer afwisseling in het pad zelf.

Waarom bijvoorbeeld niet een stukje over de dijk van de voormalige vloeiervelden naar Nieuw-Buinen? Misschien kan daarmee iets worden gedaan aan een andere hartenkreet uit het gastenboek: 'Het

zou mooi zijn als de wandelroute vanuit Nieuw-Buinen kan worden gebruikt'. Juist die aansluiting naar dorpen – met één brug kom je zo in Tweede Exloërmond – maakt de route beter toegankelijk voor de streekbewoners. En dagjesmensen kunnen er gemakkelijker met het OV komen. En niet te vergeten, er is horeca. Een ander idee is wellicht de route langs het Achterste Diep uit te breiden naar Buinen of Exloo, twee dorpen tegen de Hondsrug aan. Een schouwpad ligt er al.

### Lofar

De aanduiding 'Lofar-gebied' op het routekaartje maakt nieuwsgierig. Wandelend merk je geen verschil met de rest van het gebied.

Lofar staat voor een nieuwe, supermoderne radiotelescoop, honderd maal gevoeliger dan die van Westerbork. In het centrale Lofar-gebied van zo'n 320 ha staan enkele duizenden kleine antennes. Ook daarbuiten, in Noord-Nederland en Duitsland, staan groepjes antennes. Vultooid, is het een denkbeeldige schotel met een diameter van ruim 300 km. Het centrale Lofar-gebied zal worden ingericht als natuurgebied. Dan kan het een nieuw 'doel' in de route van de 'Boeren met Uitzicht' worden. Het Achterste Diep, de veensloot die dwars door het Lofar-gebied loopt, gaat binnenkort ook op de schop, en zal weer meer als vanouds door het land slingeren.

De negen boeren over wiens land de route loopt, steken dat niet onder stoelen of banken. Langs de weg staan bordjes wie deelnemer is. En je krijgt onderweg boodschappen als 'één ha aardappelen produceert driemaal zoveel zuurstof als één ha bos'.





## Ruim 40 km beloopbare akkerrand NARREN op Noord-Beveland

Buitendijk Noord Beveland

Overigens willen de deelnemende agrariërs meer dan een wandelpad. De oorsprong ligt in de wens van een samenhangend natuurnetwerk in de Veenkoloniën. Met de wandelroute willen ze de bijzondere landschapswaarden onder de aandacht brengen, wat hun aardig gelukt is. Zonder het initiatief van de 'Boeren met Uitzicht' waren wij niet in de Veenkoloniën gaan kijken.

*Wilhelmien van der Heijden*



Lopen langs bloeiende akkerranden op Noord-Beveland, langs NARREN. In korte tijd is 42 km gerealiseerd door de stichting Akkerleven.

NAR staat voor 'Noord-Bevelandse Adoptie Rand'. Fré Buijsse van 'Akkerleven' heeft met veel boeren aan de keukentafel gezeten – met de vraag of zij aan het akkerrandproject wilden deelnemen. Onder een akkerrand wordt een zes meter brede rand verstaan, waarvan drie meter is ingezaaid met akkerbloemen. Daarnaast ligt een grasstrook van drie meter waarover kan worden gelopen. Akkerleven heeft verschillende routes over de NARREN uitgezet, van Kamperland in het westen tot aan Colijnsplaat bij de Zeelandbrug. Tussen de verschillende dorpsroutes liggen verbindingsstroken.

### Fleur aan het landschap

Er zitten hele fraaie stukjes NAR tussen, dat vonden de TeVoeters die begin juli over Noord-Beveland wandelden. De akkerranden stonden in volle bloei. TeVoet had een wandelroute uitgezet op het eiland – zie het kader 'Laagtepunten worden hoogtepunten' – waarin de NARREN vooral waren benut als verbinding tussen enkele natuurgebieden en dorpjes. "Alleen maar langs de akkerranden lopen had me niet zo getrokken," concludeerde na afloop TeVoet-lid Jos Verhoeven, helemaal uit Limburg gekomen. "In combinatie met het Bokkegat, de Schotsman en de inlagen langs de Oosterschelde was het een fantastische dag." Waarbij moet worden opgemerkt dat het weer goed meewerkte.

De akkerranden geven het grootschalige akkerlandschap op Noord-Beveland (in de

zomer) veel fleur. De NARREN lopen vaak parallel aan wegen. De 'stiltewandeling', een van de vier routes van Akkerleven, loopt zelfs voor een deel langs de drukke Oost-Westweg. Andere akkerpaden lopen dood in het veld, of vormen een wel heel 'toevallig rondje' rond een akker. Voor de wandelaar zijn lang niet alle NARREN dan ook echt interessant.

Eén route biedt meer dan alleen akkerpaden. Hij begint bij landschapscamping Wilgenoord van Rudy en Esther van 't Westeinde, waar vorig jaar de presentatie van de akkerpaden plaatsvond. De camping ligt tegen het Bokkegat aan, een voormalige stroomgeul, nu een natuurgebied midden op het eiland. Een wandelpad langs de camping leidt er recht naartoe. "Met een bosmaaier heb ik door het bos een paadje gemaakt naar een pad van Staatsbosbeheer. Over een greppel heb ik maar een paar boomstammetjes gelegd," vertelde Rudy van 't Westeinde bij de opening aan TeVoet. De boomstammetjes liggen er nog, op het paadje ernaartoe moet je uitkijken voor de brandnetels. Met een stukje SBB-route is het een fraaie route naar de Oosterscheldekust.

Ook op sommige akkerpaden moesten we ons een weg banen door brand-

*(Lees verder op volgende pagina)*

## OM TE LOPEN

### Boeren met Uitzicht

**Kaartje:** op [www.boerenmetuitzicht.nl](http://www.boerenmetuitzicht.nl) is een routekaartje te downloaden. Een folder met achtergrondinformatie en kaart is gratis af te halen in de infobuurt bij het startpunt, achter de boerderij van Exloërveen 9a in Exloërveen. Parkeerruimte en toiletwagen aanwezig. Geen horeca op de route.

**Bereikbaarheid:** Tweede Exloërmond is per bus bereikbaar vanuit Emmen en Stadskanaal, 's middags elk uur, in de ochtenduren elke 2 uur. Meestal moet je de bus (lijn 215 of 277) tenminste een uur van tevoren reserveren, op 0800-2666399 of 038-3394740. Buiten de vakantieperiodes kun je van maandag t/m vrijdag in de middaguren elk uur rekenen op bus 15. Vanaf Tweede Exloërmond is het ruim 20 minuten lopen naar het startpunt.

netels, distels en andere zaken. De laatste maaibeurt was al weer even geleden. Soms ontbrak op een route gewoon een stukje akkerrand, en moest je door de akker. Op een andere plek was het op de kaart aange-  
duide pad in het geheel niet te vinden.

Een aantal NARREN biedt uitstekende aanknopingspunten voor een wandeling



## OM TE LOPEN

### NARREN

De stichting Akkerleven heeft vier wandelroutes ontwikkeld: bij Kamperland, Wissenkerke en Colijnsplaat en een stilleroute. Van elke route is een folder verschenen. Een overzichtskaartje staat op [www.akkerleven.nl](http://www.akkerleven.nl).

De routes zijn in één richting bewegwijzerd, met palen met een witte band en een band met de kleur van de route. Ook de verbindingen tussen de routes zijn aangegeven met palen. Waar palen staan, mag je over de akker wandelen. Vanuit Goes zijn de meeste dorpen op Noord-Beveland bereikbaar met bus 31, uurdienst. Op zondag rijdt er een belbus (elke twee uur), reserveren via 0900-8272006. Op twee kilometer van Colijnsplaat stopt de frequente bus 132 Goes-Zierikzee. Vanaf de Banjaard (in het busboekje te vinden onder de naam Kamperland, tunnel) kun je ook met bus 133 naar Middelburg en Vlissingen, ten minste eenmaal per uur, op zondag elke 2 uur.

over het eiland. Als je er met die (wandel)ogen naar kijkt, zijn nog wel suggesties voor gewenste NAR-verbindingen te doen. Noord-Beveland blijkt de wandelaar toch meer te bieden te hebben dan menigeen denkt. Eén suggestie wil TeVoet nu al meegeven: maak van de akkerrand langs de Sophiaweg (de toegangsweg naar de Roompot) een doorgaand pad, met

enkele bruggetjes over sloten. Het maakt het lopen over die drukke weg een stuk veiliger.

Els Bakker

## Laagtepunten worden hoogtepunten

Wie wel eens met de auto van oost naar west over Noord-Beveland heeft gereden, over de Oost-Westweg – de Zeeuwen zijn nogal nuchter in hun naamgeving – zal niet direct onder de indruk raken van het landschap. Ook bij de inrichting van hun land waren de Zeeuwen nogal pragmatisch: men ging voor de productie en de opbrengst. Op Noord-Beveland had dit grootschalige akkers tot gevolg. Alleen gronden die men voor de landbouw niet geschikt vond, liet men ongemoeid.

Het Wijtvliet, een brede getijdegeul die het eiland vóór 1530 van noord naar zuid doorsneed, is zo'n voorbeeld. Door de lage ligging was het gebied ongeschikt voor de landbouw. Het Bokkegat, zoals dit natuurgebied nu heet, is een welkome onderbreking in het 'akkerbouwlandschap'.

Aan de noordkant moest men steeds nieuwe dijken opwerpen om het land te beschermen tegen de zee. De inlagen die daardoor ontstonden, zijn nu juweeltjes. Achter de zeedijk legde men nog een dijk aan, voor het geval dat. De grond voor de nieuwe dijk werd uit het tussenliggende land gehaald. Het zijn nu drassige stukjes land en water. Veel inlagen zijn overigens verdwenen door stormvloed en dijkvallen. De bewoners moesten zich steeds verder terugtrekken. Van alle inlagen die ooit zijn aangelegd, zie je nu alleen nog de laatste. Aan de zuidzijde van het eiland ligt De Schotsman, een na de afsluiting van het Veerse Meer drooggevallene buitendijks gebied, vermaard om zijn orchideeën.

Bokkegat, inlagen en De Schotsman zijn de hoogtepunten, eigenlijk dus de 'laagtepunten', die via akkerpaden van de stichting Akkerleven met elkaar in één wandeling zijn gebracht. Startpunt is het 'voorstraatdorp' Wissenkerke; halverwege is het goed rusten in het 'straatdorp' Kamperland, bij bierbrouwerij (alleen ketel), café-restaurant Emelisse.

Het eindpunt ligt op de westpunt van het eiland in de duinen. Die kant veranderde voortdurend door steeds wisselende stromen. De naam van de nu tegen de duinen aangelegene Onrustpolder zegt genoeg.





# boerenlandpaden



## Routebeschrijving (ca. 25 km)

Zie ook [www.tevoet.nl](http://www.tevoet.nl)

Vanuit Voorstraat Wissenkerke in noordelijke richting. RA Dorpsdijk op. Na ca. 1 km bij schuur naar rechts akkerpad (wit/blauw paaltje) parallel aan dijk-weg volgen. Pad langs sloot blijven volgen (halverwege ontbreekt stukje pad). Op Oostmolenweg LA. Je kunt aan zuidzijde van de weg akkerpad volgen, is slecht onderhouden. Eerste weg LA, Vlietenburgweg. Direct na camping Wilgenoord RA (infopaneel akkerpaden). Over bruggetje LA langs bosrand. Bij bocht smal pad RA (wit/blauwe paaltjes blijven volgen), over boomstammetjes. Uit het bos LA, gele SBB-route volgen, na twee overstapjes die je door een weiland leiden, kom je weer in bosstrook. Aan de bosrand LA tot aan Dorpsdijk. Op Dorpsdijk RA (voor een mooi zicht op het Bokkegat eerst 200 meter naar links en weer terug). Op kruising LA over Zuiddijk. Na 200 m akkerpad aan linkerzijde weg volgen. Bij Oosterscheldedijk LA akkerpad langs het Bogaardschaar (aan je rechterhand), vroeger een diep stroomgat. Op weg RA langs boerderij Zeelucht. Trap

op naar Oosterscheldedijk.

LA, dijk zo'n 2 km – je passeert enkele inlagen, neem af en toe een kijkje op de dijk – blijven volgen tot achterzijde Roompot-terrein. RA over het pad op de dijk; je kunt ook over het strand lopen, dan bij bebouwing/jachthaven weer de dijk opzoeken. Pad op de dijk blijven volgen tot parkeerterrein, dan LA over Sophiaweg (loop voor de veiligheid zoveel mogelijk over het akkerpad langs de weg). Aan het eind RA over smalle Campensnieuwlanddijk. Provinciale weg oversteken (kijk goed uit, veiliger is 100 meter naar rechts via het tunneltje onder de weg door te gaan). Dijk naar links blijven volgen, na 100 m links van de dijk akkerpad (wit/rood paaltje) volgen tot je bij Emelisse (Kamperland) komt. Aan achterzijde Emelisse (terraskant) RA over dijkje, weg oversteken en dijk blijven volgen. Tweemaal LA, dan RA richting camping Molenhoek. Vóór camping LA, verharde oprit (verboden toegang, maar ook wit/rood paaltje). Na sloot RA akkerpad inslaan. Op dijk LA en aan andere zijde akkerpad dat rechtdoor de polder loopt zoeken. Komt uit bij een trapje dat leidt naar de Jacobadijk. Aan de andere kant van deze

dijk onderlangs akkerpad naar rechts volgen. Bij de weg (Middenhofweg) vind je aan de andere zijde opnieuw akkerpad, LA. Aan het eind van de Middelhofweg, na minicamping, RA over half verhard pad onderlangs dijk. Na 600 m houdt prikkeldraad op, struinend de dijk op. Schuin links zie je klaphekje, met groene route SBB. Deze route kun je volgen tot op een paar honderd meter van de voetgangersbrug over weg over de Veerse Dam. (Routebeschrijving groene route: Door klaphekje de dijk op, teruglopend. Vóór het bos RA de dijk af. Bij volgend klaphekje RD weg oversteken. Bospad blijven volgen tot open strook. Hier LA. Na ca. 500 m RA, je komt uit op een grote vlakte. Gemaaid pad langs bosrand volgen, bij een eerste pad LA en langs het water.) De waterlijn blijven volgen, het laatste stuk over surfstrandje. Via voetgangersbrug over de N57. Bovenop Veerse Dam RA (liefhebbers kunnen ook nog een stuk over het strand, alleen daar horeca, in strandpaviljoen) tot aan De Banjaard. De bushalte van lijn 31 naar Wissenkerke en Goes vind je langs de parallelweg onderlangs de verkeersweg bij de ingang van het vakantiepark. Daar zie je ook de halte 'Kamperland, tunnel' van lijn 133 boven langs de hoofdrijbaan.



Langs de Oosterscheldedijk

## In Oost-Brabant Loop eens rond bij de Maashorst- boeren



Hengstheuveld,  
Menzel, Mun,  
Nabbegat, Loo en  
Moleneind.

Zes namen van buurtschappen die rond het natuurgebied de Maashorst liggen. Ze vormen de startpunten voor de wandelroutes van de Maashorstboeren.

Hoewel de Maashorst het grootste natuurgebied van Brabant is (ruim 4000 hectare), kennen veel wandelaars het nog niet. U vindt het gebied tussen Oss en Uden. Ooit liep de Maas hier in de centrale slenk van Venray over Veghel naar Rosmalen. De Peelrandbreuk aan de westzijde van het gebied heeft ervoor gezorgd dat het hoog, op een horst, kwam te liggen. Daarmee is dan ook de naam verklaard. Bossen, heide, stuifduinen, akkers, weiden, beekdalen en vennen wisselen elkaar af.

Rond het eigenlijke natuurgebied liggen veel buurtschappen, waarvan Slabroek, met het gelijknamige bezoekerscentrum, wel de bekendste is. De buurtschappen zijn ontstaan rond boerenbedrijven. Generaties boeren hebben het landschap vormgegeven. De huidige generatie Maashorstboeren heeft het landschap opengesteld voor de wandelaar. Er zijn zes routes van 35 km in totaal, waarvan 19 km over boerenland. Veertig grondeigenaren zijn erbij betrokken. "Geen sinecure", aldus voorzitter Van Aalsvoort van de Maashorstboeren.

Arjan Dekking van PPO (Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, onderdeel van Wageningen UR) heeft het proces begeleid: "In 2003 zijn we ermee begonnen. In vijf werkgroepen zijn de mogelijkheden van een route verkend. Ons doel: realisatie van boerenommetjes, in vijf zoekgebieden. En



het toetsen van de Leidraad Wandelen over boerenland uit 2004." Terugkijkend geeft hij aan dat je het initiatief zo dicht mogelijk in de streek moet leggen. "Boeren moet je overtuigen door hen bewust te maken van de meerwaarde. Die zit in de arrangementen die aan het pad gekoppeld kunnen worden én in de beeldvorming van de sector." Volgens Dekking heb je in de voorbereidingsgroepen echte creatievelingen nodig. "Onderschat niet de tijd die erin gaat zitten. In de Maashorst zijn vrijwilligers zeker 1000 uur in touw geweest." Hij sloot zijn betoog bij de opening van de vijf rondjes in de Maashorst af met de constatering dat op voorhand de financiën goed geregeld moeten zijn en duidelijke afspraken nodig zijn, onder andere over de planning. TeVoeters die in dergelijke processen actief zijn geweest, zal het allemaal bekend in de oren klinken.

### Zes routes

En wat heeft al die inzet voor de wandelaar nu opgeleverd? Het antwoord kan kort zijn: veel. Zes stuk voor stuk interessante wandelingen, waar men als wandelaar komt op boeiende plekken die onbereikbaar zijn via normale wegen. En waar men welkom is bij enkele boerenbedrijven. De routes bevinden zich in de schil rond het eigenlijke natuurgebied, het gebied waar de landbouw zit en dat in de plannen van de stichting Maashorst/Herperduinen een meer recreatieve functie moet

gaan vervullen: "Recreatieve poorten voor de Maashorst", aldus voorzitter Peer Verkuijlen van de stichting die zich inzet voor de ontwikkeling van het natuurpark Maashorst. "Met hun initiatief hebben de Maashorstboeren een prima invulling gegeven aan de schil, en daarmee de Maashorst als natuurkern ontzien. Daar is alleen ruimte voor natuurgerichte en extensieve recreatievormen als wandelen." Ruim de helft van de routes loopt over boerenland, zeker driekwart is onverhard. Een gemiste kans is een goede aansluiting op de omringende woonkernen, zodat je 'vanaf de voordeur' op pad kan. Enkele korte aantak-routes zouden veel inwoners op dat idee kunnen brengen, waardoor men niet de auto zou nemen om naar de startpunten in de buurtschappen te rijden.

### Veel markeringen

Met de ommetjes van de Maashorstboeren is het nog drukker geworden met wandelroutes in en om de Maashorst. Met andere woorden, er is nog een 'wandemarkering' bijgekomen. In de Maashorst zelf heeft Staatsbosbeheer meerdere routes uitgezet. De gemeente Landerd (aan de oostzijde met de woonkernen Zeeland, Schaijk en Reek) kent een wandelnetwerk en bij Bedaf bestaat een paaltjesroute langs de zogeheten wijstgronden, die al in Lopend Vuur van juni 2004 is beschreven. Helaas zijn de routes niet op elkaar afgestemd en ook nog niet op één kaart te vinden. Voor de meeste wandelaars is het dan ook moeilijk een volledig overzicht te krijgen van waar er in en om de Maashorst over aantrekkelijke paden kan worden gewandeld. Bijvoorbeeld om een eigen route te plannen.

Harry Benschop



Vorig jaar zijn de paden van de Maashorstboeren geopend

## OM TE LOPEN

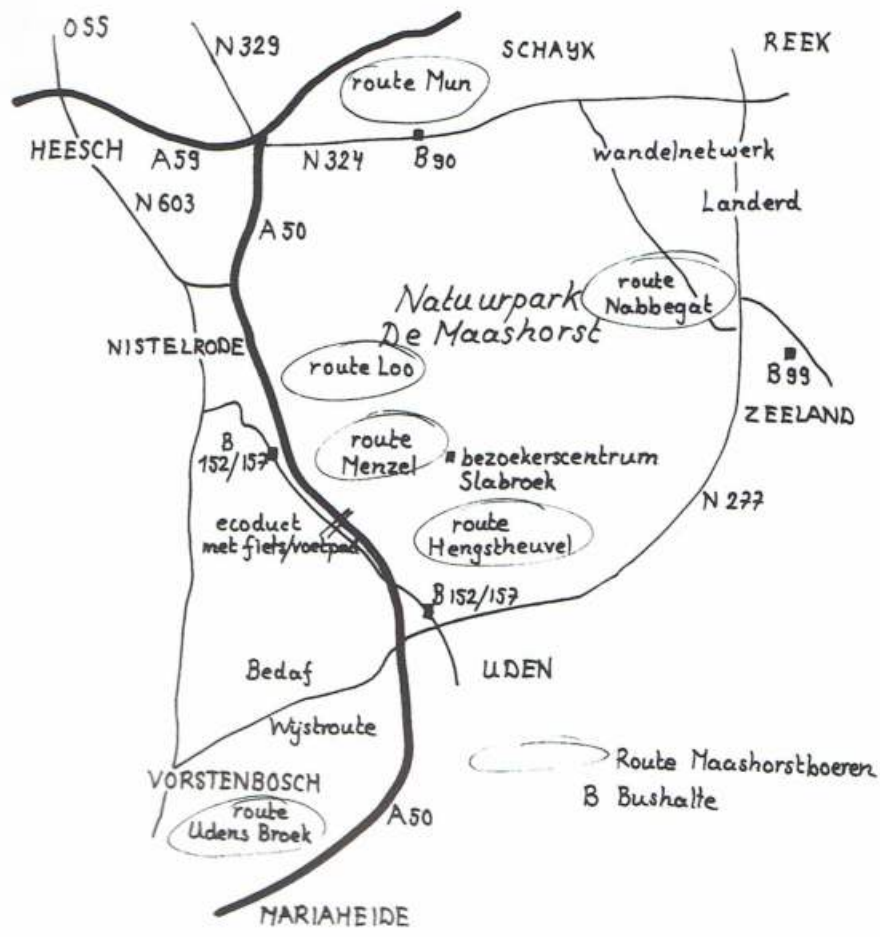
### Maashorstboeren

De folders met routekaartjes van de zes rondwandelingen zijn te downloaden op [www.maashorstboeren.nl](http://www.maashorstboeren.nl). De routes zijn tussen de 4,3 en 8,9 km lang.

Bereikbaarheid met OV is nog niet optimaal: men moet meestal meer dan een kilometer lopen vanaf een bushalte:

- Route Hôg- en Lêghei/Mun: bus 90 Den Bosch-Grave (halte Schaijk auto-sloperij)
- Routes Loo en Menzel: bus 152/157 Oss-Uden-Eindhoven (halte Nistelrode, Udenseweg)
- Route Schaijkscheide/Nabbegat: bus 99 Nijmegen-Uden (halte Zeeland, Peelseweg)

Het rapport 'Lessen over wandelen, leer-momenten uit het project aashorstboeren' en de Leidraad 'Uit de voeten met wandelpaden over boerenland' zijn te downloaden op [www.syscope.nl](http://www.syscope.nl), onder projecten.



## Over de Hôg- en Lêghei bij Mun

### Mun

De start is op het Mun-pleintje, niet meer dan een picknickplek. Het buurtschap Mun, in 1253 als Mollen al vermeld, ligt aan de uiterste noordrand van de Maashorst, op de grens van de horst en het rivierengebied. Op de wandeling is het hoogteverschil tussen de (vroegere) hoge, droge heide waar de boeren hun schapen lieten grazen en de drassige laagten die werden gebruikt als weidegrond of hooiland, nog goed te zien. Van hei is allang geen sprake meer, ook de oude aan hoog en laag gebonden kavelindeling is verlaten. Weiden en bouwland wisselen elkaar nu af. Aan de randen naaldbosjes en bebouwing van enkele knusse buurtschapjes, in het midden de Munsche wetering die het gebied ontwatert. Behalve enkele overstapjes zijn er geen speciale voorzieningen voor de wandelaar. Men loopt gewoon door de wei. Pas op voor de gaten langs de slootkant! Ook op

het bouwland waar men overheen mag, is niets gedaan voor de wandelaar, behalve een meter vrij gehouden van gewas. "Het is net Engeland", zei mijn metgezel. De in Nederland onvermijdelijke blik op blik, in dit geval op de A50 waar de route twee keer langsscheert, nemen we daarbij maar voor lief.

### Nabbegat

Houdt de Mun-route zich angstvallig aan de perceelgrenzen, de route van de Maashorstboeren rond het buurtschap Nabbegat gaat dwars door de weilanden. De boeren waren er half augustus druk met het hooien. In deze route zijn ook de stukken langs de bosrand heerlijk om te lopen. Soms is het een beetje ploeteren, door het lange, natte gras of door het mulle zand langs het bouwland. Een paar goede schoenen is op deze boerenlandroute aan te raden.

De Mun-route is een dik uur wandelen, die van Nabbegat zo'n twee uur. Ze liggen ongeveer vier kilometer van elkaar. Je komt dan ook snel in de verleiding van de ene naar de andere te lopen, door de Maashorst zelf. Nu loop je in beide routes bijna alleen over boerenland, niets mis mee, integendeel zelfs. Wel zou integratie van de Maashorstroutes in het wandelnetwerk van de gemeente Landerd, door stukken als verbindende routes te gebruiken, een meerwaarde kunnen opleveren in de vorm van meer afwisseling. Men kan denken aan het aanbrengen van tot nu toe ontbrekende schakels over boerenland. Enkele rondjes waarbij je nu vraagtekens kunt zetten (langs de snelweg en rond een camping, te lang langs een afrastering) moeten worden vermeden. Toch overheerst tevredenheid. De Maashorstboeren hebben iets moois neergezet voor de wandelaar. Die kan er zelf iets nog mooiers van maken als hij goed met de kaart overweg kan.



## Stukje Biesbosch herleeft op Oostwaardpad

Voetbrug over de provinciale weg in Schenkeldijk.



Dat het Land van Heusden en Altena tot een halve eeuw geleden veel te duchten had van het water, daar kun je op het Oostwaardpad niet omheen.

### Werkendamse killen

Je komt op het Oostwaardpad langs dijken waar nog na de watersnoodramp van 1953 waterkerende muurtjes zijn aangebracht. Dijken die toen nog dienst deden



Waterkerend muurtje, na 1953 aangebracht

als primaire kering. Door de Deltawerken hebben de muurtjes voor deze streek hun nut niet of nauwelijks hoeven te bewijzen. De route volgt de Werkendamse killen. De Bruine Kil was de kleinste, nu niet meer dan een brede sloot.

De Bakkerskil was ooit de breedste en grootste watergang van alle Biesboschkreeken, met uitgestrekte grienden erlangs. Het was de belangrijkste verbinding tussen Merwede en Amer. Rond 1840 voer zelfs de stoomboot tussen Geertruidenberg en Gorinchem erdoor.

Het water kon ook als verdedigingswapen worden ingezet, de Papsluis bij Nieuwendijk is de meest zuidelijke inundatiesluis van de Hollandse Waterlinie. Om de sluis binnen schootsveld te kunnen houden is in 1878 Fort Bakkerskil gebouwd.

### Biesboschgevoel

Door juist dergelijke dijken, killen, grienden en forten op een aantrekkelijke manier in de route op te nemen is de Agrarische Natuur Vereniging Biesbosch-Altana er in geslaagd een fraaie boerenlandroute te maken door de Oostwaard. De Oostwaard is een stukje van de Brabantse Biesbosch, net ten westen van de A27, en maakt nu deel uit van het Land van Heusden en Altena. Het Oostwaardpad laat het Biesboschgevoel terugkomen, meer dan de wandelpaden in de – bij wandelaars veel meer bekende – Noordwaard (bij de pont naar Dordrecht). Je loopt over griendpaden, over met paarden beweidde stroken langs de killen. Alleen om van de ene kil bij de

andere te komen, loopt de route over de akkerranden. Veel afwisseling dus.

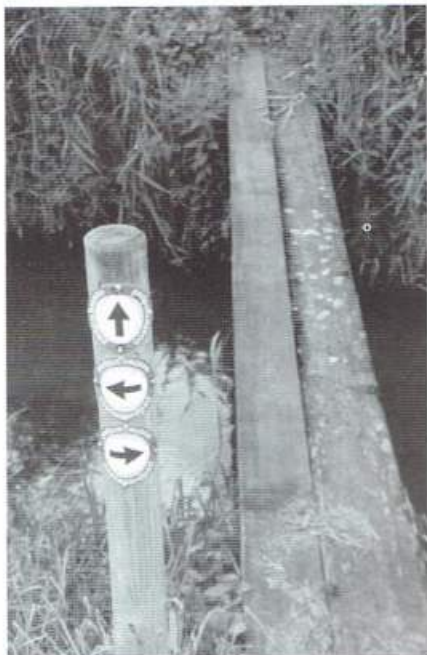
### Procedures

Over de Bakkerskil komt nog een trekpuntje. "Door allerlei procedures wordt het later dan verwacht", vertelt Lilian Pruissen, een van de initiatiefnemers van het Oostwaardpad. "Het bezoek van oud-minister Veerman heeft alles in een stroomversnelling gebracht. Dat ons pad begin dit jaar als eerste 'boerenlandpad' is geopend (zie ook Lopend Vuur van april, red.), heeft veel publiciteit opgeleverd, maar ook veel verwachtingen gewekt." Twee van de drie geplande rondjes, in totaal 23 km pad, waren eind juni te belopen. "Wanneer alles af is, de informatiepanelen, de definitieve bewegwijzering, maar vooral het derde rondje, durf ik nu niet goed meer te zeggen. We hopen toch wel eind dit jaar", aldus Pruissen begin juli.

### Bevers

Langs de westzijde van de Bakkerskil (in het rondje Kijfhoek) moet je nu nog een flink stuk over de verharde weg. "Staatsbosbeheer heeft pas van het najaar tijd om een pad door een wilgenbosje aan te leggen", verklaart Pruissen. "Dan zit er nauwelijks nog verharde weg in onze route."

Een eindje verderop loopt de route al wel langs het water. "Mooi hier, hé?", begroette een man mij. Hij was visplekken aan het vrijmaken van begroeiing. Ik kon het alleen maar beamen. Vele jaren was hij bezig geweest om er een pad te krijgen.



U mag kiezen

Heel vroeger was het een schouwstrook langs de kil. "Eindelijk gaf Staatsbosbeheer toestemming om weer een pad te maken. Ook de grote bomen mochten weg. Maar we moesten het wel zelf doen." Met een paar maten van de visclub is hij tien dagen bezig geweest. Langs het water heeft hij groepjes bomen laten staan. Voor de bevers. "D'r zitten er zes. Kom 's ochtends vroeg maar eens terug."

### Grienden

"Vroeger was het hier nog veel mooier." Mijn 'padmaker' wijst naar de overkant van de Bakkerskil. "Zie je die auto rijden? Tot daar liepen de grienden door, zeker twee kilometer langs de kil. Ik had er palingfuiken. Bij de ruilverkaveling is dat hele stuk met bulldozers weggehaald." Nu is het in gebruik als hooiland. Ook mooi om over te lopen, denk ik. Later vertelt Lilian Pruisen dat het derde rondje naar Hank daar gepland is. "Over een oud dijkje dat de voormalige grienden van het bouwland scheidt." Waar het dijkje bij het water komt, moet het nieuwe trekpuntje komen. "Meer richting Hank ligt nog een lange strook grienden", duidt ze op de kaart aan. "Half juli maken we die al beloopbaar vanaf het dorp." Dat hoop ik, want halfweg in de grienden blijkt een bijna dichtgegroeide sloot een A-watergang te zijn. Ze waarschuwt dat in dit stuk van de route nóg een brug moet komen. Die geeft over de Bleeke Kil direct toegang tot het dorp Hank. "Ook voor deze brug moeten nog allerlei procedures worden doorlopen." Een boerenland-

route komt niet zomaar tot stand. Soms zit het ook mee. Eind juli meldt Lilian me dat Staatsbosbeheer al een mooie, één meter brede brug over de watergang in de grienden heeft gelegd.

### Groene Halte interliner wandeling

Het Oostwaardpad is uitgeroepen tot het beste ommetje van Brabant (zie elders in deze Lopend Vuur). Met de prijs willen de initiatiefnemers in elk geval een aantal picknickbanken aanschaffen. Dat het Oostwaardpad in de prijzen is gevallen, geeft wel aan dat er bij het maken van de (drie) ommettes op gelet is dat deze goed vanuit de dorpen bereikbaar zijn. In dit geval zelfs vanuit drie dorpen: Hank, Nieuwendijk en Werkendam. Maar ook voor de dagwandel- laar van buiten het gebied zit het bij het Oostwaardpad wel goed. Over het pad ontstaat namelijk een prima dagwandeling tussen twee halteplaatsen van de interliner Utrecht-Breda: tussen de halten Sleeuwijk Tol en Hank.

Voor wie deze route wil lopen, is op het kaartje een korte aanlooproute vanaf de halte Tol ingetekend. Je loopt daarvoor vanaf het busstation aan de A27 richting Werkendam (fietsers) over de Schans, een doodlopende weg die nog verwijst naar de Hollandse Waterlinie. Met een nog niet zolang geleden aangelegde voetgangersbrug over de provinciale weg in de Schenkeldijk bij de Vervoorne Molen bereik je het Oostwaardpad in de buurt van Fort Bakkerskil.

Tot nu toe was de Oostwaard buiten het asfalt niet toegankelijk voor de wandelaar. Dat gold eigenlijk voor heel het Land van Heusden en Altena. Op de Algemene ledenvergadering van de ANV zijn inmiddels al de nodige suggesties gedaan voor nieuwe verbindingen over boerenland.

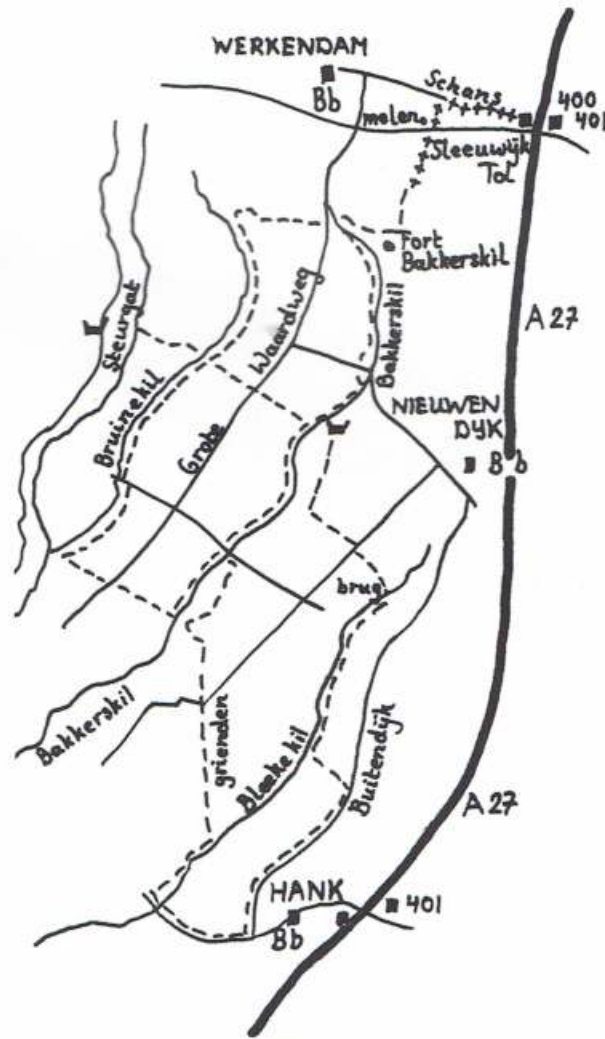
TeVoet is benieuwd wanneer het Land van Heusden en Altena opnieuw van zich laat horen. De initiatiefnemers van het Oostwaardpad hebben laten zien dat ze oog hebben voor de wensen van de wandelaar.

Harry Benschop

## OM TE LOPEN

### Oostwaardpad

De routefolder met kaartje is te downloaden via [www.anv-altenabiesbosch.nl](http://www.anv-altenabiesbosch.nl).  
 Vanuit Utrecht is het Oostwaardpad bereikbaar met Veolia-lijn 400 en 401 (uitstappen halte Sleeuwijk Tol), elk half uur, zondags elk uur. In Hank stopt alleen lijn 401, uurdienst, op zondag elke 2 uur. Met lijn 401 kun je ook vanuit Breda naar het Oostwaardpad. Tussen de dorpen Hank, Nieuwendijk en Werkendam rijden alleen buurtbussen (uurdienst, niet op zondag). Na 9.00 uur kun je op de lijnen 400/401 goedkoop reizen met een dalurenkaartje (één persoon € 6,00; 65-plussers € 4,00) of een met-elkaarje (€ 5,00 per persoon). Meer informatie op [www.veolia-transport.nl](http://www.veolia-transport.nl).



- Oostwaardpad
- Bushalte
- Bb Buurtbus
- +++ aanlooproute v.a. Sleeuwijk Tol
- ⊣ pontje



## Langs de lizijde van Walcheren



De Reede van Middelburg is een echte aanrader.

Alweer een jaar of zeven geleden heeft de Stichting Voetpaden Walcheren deze wandelroute over de voormalige zeedijken langs de lizijde van het eiland ontwikkeld.

De route loopt van station Vlissingen via Fort Rammekens, Nieuw- en St. Joosland

naar Arnhemuiden. Vandaar ga je door het heggengebied van Kleverskerke naar de oevers van het Veerse Meer, het stadje Veere met zijn wallen, het door de inundatie van '44 ontstane krekengebied bij Veere. Na nog enkele fraaie inlagen te zijn gepasseerd waar je op de oude zeedijk van kunt genieten, eindig je bij het strand van Vrouwenpolder.

Een aantal binnendijkjes waarover de route loopt, is in eigendom bij boeren. Met de 'Regeling boerenlandpaden' kon de toegankelijkheid voor de wandelaar voor een nieuwe periode van zeven jaar worden veiliggesteld.

### OM TE LOPEN

#### De Reede van Middelburg

De route is 29 km lang en is wit-geel gemarkeerd. Arnhemuiden (station) ligt ongeveer halweg. Vrouwenpolder kent een busverbinding met Middelburg centrum en Vlissingen station. De routefolder met kaartje (€ 1,35) is onder meer verkrijgbaar bij De Drukkerij op de Markt in Middelburg.

## Wijk en Wouden: asfaltlopen is onvermijdelijk

Onverhard wandelen in het Groene Hart is bijna onmogelijk, dacht ik telkens als ik op de fiets Leiden uitreed. Zelfs het Nivon Groene-Hartpad voert over lange stukken asfalt, omdat andere wegen domweg niet zijn opengesteld.

Het vooruitzicht over boerenland te kunnen lopen, sprak me daarom erg aan: in alle rust van de open ruimte genieten. Dat genieten is er zeker, de rust is er ondanks het achtergrondgeruis van snelwegen en spoorlijnen ook nog wel, maar het onverharde is ver te zoeken.

De Vereniging Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer Wijk en Wouden – het gebied tussen Leiden, Zoetermeer en Alphen aan den Rijn – nam het initiatief voor de boerenlandpaden. Het zijn zes vrij korte rondwandelingen van ruim vier tot bijna negen km lengte. De routes zijn per twee gegroepeerd, zodat je er een langere route van kunt maken. Op [www.wijken-wouden.nl](http://www.wijken-wouden.nl) is een foldertje op te halen, maar het kaartje is nogal petieterig. Als je het gebied niet kent is het zonder topografische kaart lastig bruikbaar, ook al omdat de markering niet helemaal sluitend is. De grootste teleurstelling is echter de praktijk: de term boerenlandpaden is wat overdreven voor wandelroutes die

soms kilometers over asfaltwegen voeren. De Weipoortroute (bij Zoeterwoude) en de Oostvaartroute (bij Hazerswoude) gaan weliswaar door weilanden, maar zijn niet bijzonder. Er is wel veel aandacht besteed aan goede overstapjes en stevige houten bruggetjes, en de passages over een boerenerv of een oud karrenspoor zijn ronduit charmant. Een betegelde kade kan er ook mee door. Helaas zijn de grootste delen van deze paden verhard. Dat is misschien onvermijdelijk in dit deel van het Groene Hart, maar een boerenlandpad belooft meer dan dat.

Kees Rotteveel



## OM TE LOPEN

### Gangen door Rijnstrangen

Een uitgebreide routefolder met kaartje (€ 1.50) is verkrijgbaar bij Toeristisch Opstappunt bij Huis Aerdt. De route is in het veld goed gemarkeerd.

Van 1 oktober tot 1 maart is een klein deel van de route (door de Eendepoelse Buitenpolder) vanwege de ganzzetrek niet toegankelijk. Je kunt dan over de Aerdsedijk lopen.

Voor wie met het openbaar vervoer komt: je kunt de route het best oppakken bij de kerk aan de dijk in Oud-Zevenaar, 1 km vanaf station Zevenaar.

## Gangen door Rijnstrangen



Nog een echte aanrader onder de boerenlandpaden: de route 'Gangen door Rijnstrangen' bij Oud-Zevenaar en Aerdt.

In Lopend Vuur van maart 2006 is deze route van 14 km al uitgebreid beschreven. Voor 85 procent voert hij over onverharde (zeg maar gerust ongebaande) paden door het Rijnstrangengebied: over dijken, dammen en kaden, dwars door weilanden. In de route zitten twee trekpontjes over de Oude Rijn (een van de Rijnstrangen). Eind juli lag het tweede pontje er al wel, maar was nog niet in gebruik, waardoor je noodgedwongen langer over de drukke Berghoofdseveerweg moet lopen. Als je toch in de buurt bent, volg dan

vanaf de dijk bij de kerk van Oud-Zevenaar eens het Breitpad, een eeuwenoud kerkenpad in de richting van Babberich.



Het tweede pontje van Rijnstrangen is nog niet in gebruik





# Ommetjesprijsvraag maakt veel los

Ouderwets 'Rondje Dorp' – burgers willen toegang tot het buitengebied



**Bedenk je eigen ommetje. Die oproep van Landschapsbeheer Nederland heeft veel mensen in beweging gebracht.**

## Ruim 450 inzendingen

Even een ommetje maken is er op veel plaatsen niet meer bij. Kerkpaden, veldwegen, kavelpaden, een paadje langs een houtwal, over een dijkje of langs een beek; veel is afgelopen decennia verdwenen. In ruilverkavelingen, door stads- en dorpsuitbreidingen, bij de aanleg of 'upgrading' van wegen en spoorlijnen. Dat er behoefte is aan het ouderwetse 'Rondje Dorp', heeft de ommetjesprijsvraag van Landschapsbeheer Nederland ondubbelzinnig laten zien. In elke provincie vele tientallen inzendingen, 461 in totaal. Een lastige klus voor de twaalf provinciale jury's. Welke ideeën er als beste zijn uitgerold, is in deze Lopend Vuur te lezen.

## Liefde voor de eigen omgeving

Niet alleen het aantal, maar ook de betrokkenheid, visie en creativiteit van veel inzendingen heeft de jury's verbaasd. Landschapsbeheer had de lat hoog gelegd. Het ging de Stichting niet om de beschrijving van bestaande ommetjes. Nee, het ommetje moet nieuwe mogelijkheden creëren om te wandelen of een historisch pad herstellen. Dit was als belangrijkste beoordelingscriterium meegegeven aan de juryleden. En er moet tijdens de wandeling veel te beleven zijn op het gebied van natuur, landschap en cultuurhistorie. "De 'liefde voor de eigen omgeving' is ons opgevallen", schrijft de Drentse jury in haar juryrapport. Het elan en de daadkracht waarmee mensen plannen hebben gemaakt en geestverwanten hebben gezocht en gevonden, heeft de Limburgse jury getroffen. Kortom, er is veel enthousiasme om te wandelen door het buitengebied én voor het behoud en herstel van dat landschap.

## Doorstart

Het losgemaakte enthousiasme vraagt om uitvoering van meer dan alleen de twaalf winnende ommetjes. Het zou ongelooflijk jammer zijn als de andere voorstellen – zeker de helft van alle inzendingen betrof

nieuwe of historische paden – in de ijskast zouden belanden. Zeker als al toezeggingen zijn gedaan dat over boerenland mag worden gelopen.

Gelukkig zijn bij de provinciale presentaties aanmoedigingsprijzen uitgereikt voor de als tweede of derde eindigende inzending, is toegezegd dat uitgewerkte en beschreven ommetjes worden gebundeld, zullen de inzendingen worden gebruikt bij inventarisaties van oude voetpaden of meegenomen bij het opstellen van dorpsplannen. Soms is er door gemeenten al geïnformeerd bij Landschapsbeheer naar de ingezonden voorstellen. De provincie Limburg heeft zelfs een aanmoedigingssubsidie van 100.000 euro ter beschikking gesteld voor nog eens 15 ommetjes.

## Op één kaart

De ommetjes kunnen een belangrijke stimulans geven aan een goede wandelinfrastructuur. Met de ommetjes bij de boer en de ommetjes in de natuurgebieden kunnen de ommetjes 'rond het dorp' een bijdrage leveren aan de mogelijkheden om 'onverhard van dorp naar dorp' te lopen, het motto van TeVoet. Reden temeer om in te zetten op een vervolg van de ommetjes. Landschapsbeheer, wandelorganisaties, dorpsraden, heemkundekringen, natuurverenigingen enz. zouden daarvoor de handen ineen moeten slaan. Ieder vanuit hun eigen optiek kunnen ze er samen iets moois van maken.

Het 'Rondje Dorp' kan ook mooi worden gebruikt om vanaf een LAW-pad even

naar het dorp te lopen, voor een kopje koffie, een broodje of de bus. Het betekent wel dat er bij het ontwerpen van het rondje met zo'n 'aftakfunctie' rekening moet worden gehouden en – meer in het algemeen – afstemming met lokale en regionale wandelpaden moet worden gezocht. Het betekent ook dat er moet worden nagedacht over de bewegwijzering en markering, een kleurtje of nummer – tot nu toe wordt in elk ommetje een eigen markering gebruikt – zegt een toevallig langskomende wandelaar helemaal niets. Voor de bekendheid en het gebruik door niet-dorpsbewoners zouden de ommetjes in elk geval op één (digitale) kaart moeten staan. Wat TeVoet betreft samen met andere ommetjes en wandelmogelijkheden.

Harry Benschop

*Bij het ter perse gaan van Lopend Vuur werd bekend dat Landschapsbeheer Nederland, Wandelplatform en Landelijke Vereniging van Kleine Kernen een projectvoorstel hebben ingediend om nog eens 30 ommetjes daadwerkelijk tot uitvoering te brengen en aan de hand daarvan een methodiek te ontwikkelen die erop gericht is dat in 2020 elk dorp zijn eigen ommetje heeft. Ook heeft TeVoet Zuid-Holland een afspraak met Landschapsbeheer in die provincie om te bekijken hoe de niet-winnende ommetjes met potentie toch nog gerealiseerd kunnen worden.*



## Goed voorbeeld

Gemeente Vlist start werkgroep "Ommetjes rond de dorpskernen"

Het goede voorbeeld van Landschapsbeheer Nederland werkt besmettelijk. De gemeente Vlist riep haar inwoners in het streekblad op om mee te helpen meer 'ommetjes' te maken! Eind augustus wil zij de werkgroep "Ommetjes rond de dorpskernen" starten. Onder begeleiding van een medewerker van de gemeente zal de werkgroep aan de slag gaan om te kijken welke ommetjes er zijn, wat daaraan verbeterd kan worden en welke nieuwe ommetjes er



# De uitdaging van de landelijke winnaars

## Maaïke Breure en Geëke van Doornen zijn met hun ommetje Poelpolder Lisse de landelijke winnaars van de ommetjesprijsvraag.

Begin april, op een stralende donderdagmorgen, verzamelden de twaalf provinciale winnaars van de Ommetjesprijsvraag zich in de kerk van Ransdorp, net ten noorden van Amsterdam, voor de bekendmaking van de landelijke winnaar. Buiten scheen de zon en hoorde je de grutto's. Je verwachtte elk moment dat Nescio binnen zou wandelen om verslag te doen van een van zijn tochtjes rond om Amsterdam. Een prachtige ambiance voor deze promotieactiviteit van Landschapsbeheer Nederland voor het wandelen in de eigen woonomgeving. Met als landelijke winnaar: de inzending van Maaïke Breure en Geëke van Doornen met hun ommetje Lisserpoelpolder.

Voorafgaand aan de bekendmaking werden er door Rijkslandschapsarchitect Sijmons en PvdA-kamerlid Waalkens inspirerende suggesties gedaan voor het beter toegankelijk maken van het platteland. Sijmons bepleitte afschaffing van de successiebelasting voor boeren als zij hun land openstellen voor wandelaars, analoog aan wat er voor landgoedeigenaren in de jaren dertig is gebeurd. Waalkens zag meer in openstelling als voorwaarde voor het in aanmerking komen van subsidies. Opmerkingen waar we als TeVoet zeker verder over moeten nadenken.

### Het ommetje Lisserpoelpolder

Ruim drie maanden later praten Jaap Mels en Eeffien Huizing van TeVoet Zuid-Holland met prijswinnaar Geëke van

Doornen. Maaïke Breure is op dat moment met vakantie. "Door de prijsvraag voelden we ons enorm uitgedaagd. Het was net de bekende druppel om tot actie over te gaan." Bij de frisse neus die Maaïke dagelijks haalt, lopend over een dijke, stuit zij steeds weer op een hek: tot hier en niet verder. Haar wandeling gaat dan noodgedwongen verder tussen de huizen door, over de verharde weg. Wat zou het toch prettig zijn, dacht zij vaak, om verder over dat dijke te kunnen lopen, de polder in.

Die polder is de Lisserpoelpolder, net ten zuiden van Lisse. Deze werd drooggemalen tussen 1622 en 1624 en behoort met de Zoetermeerse Meerpolder (1614) tot de oudste droogmakerijen van Zuid-Holland.

In de zestiende eeuw was de Lisserpoel nog een verzameling plassen die in open verbinding stonden met De Leitse Meer, dat weer via het IJ in verbinding stond met de zee. Het was in gebruik als viswater voor de stad Leiden. In 1621 kregen de drie kerken van Leiden - de Pieterskerk, de Hooglandse kerk en de Lieve Vrouwekerk - het water in bezit. Zij besloten om de plas droog te malen, zodat het gebied als akker- en weidegrond meer zou opleveren voor de kerken. Een ander voordeel was dat de afslag van het land tot staan werd gebracht.

De twee molens die de Lisserpoel hebben drooggemalen, stonden aan het einde van de Middelweg, nu de 2e Poellaan. Deze molens zijn verdwenen, maar het poldertje zelf is nog goed te herkennen. Ondanks de druk van de verstedelijking en de bollen-teelt is het vrij gaaf bewaard gebleven. Het heeft nog het authentieke verkavelingspatroon, herkenbaar in de sloten. Het vormt een contrast met de omgeving.

Met hun ommetje willen Geëke en Maaïke de inwoners van Lisse vooral laten zien hoe mooi het polderlandschap nog is, hoe fraai het bewaard is gebleven en hoe zuinig we daarop moeten zijn. Want bedreigingen zijn er volop, in de vorm van plannen voor een nieuwe wijk en een industrieterrein. Door de polder toegankelijk te maken hopen zij dat de waardering zal toenemen en dat dit zal leiden tot behoud. De gemeente Lisse is in elk geval enthousiast.

De komende tijd zal er verder overlegd gaan worden over de realisatie van het (eerste) korte ommetje.

### Bonteloperplan

In het Bonte Loperplan, recreatief routenetwerk voor de Duin- en Bollenstreek wordt een wandelnetwerk geschetst, met daarin een verbinding die deels gelijk loopt met het ommetje Lisserpoelpolder. Volgens Geëke van Doornen biedt dit kansen voor inbedding in een groter netwerk. TeVoet Zuid-Holland kent het Bonte Loperplan, maar weet tevens uit ervaring hoe moeilijk het is om met name oost-west wandelverbindingen in dit gebied tot stand te brengen. We bieden daarom aan om vanuit TeVoet Zuid-Holland de plannen voor het ommetje Lisserpoelpolder onder de aandacht te brengen bij de gemeente Teylingen en bij de provincie. Het realiseren van wandelverbindingen is in het drukke West-Nederland vaak een kwestie van lange adem. We hopen van harte dat het mooie initiatief van Landschapsbeheer Nederland wat meer elan en vaart in het proces zal brengen.

*Eeffien Huizing*

## doet volgen

### metjes rond de dorpskernen"

gerealiseerd kunnen worden. Het is de bedoeling dat er aansluiting wordt gezocht bij bestaande landelijke routes. Natuurlijk heeft een TeVoet-lid uit deze gemeente zich al opgegeven om hieraan deel te nemen. Het TeVoet-motto: "Elke woonkern onverhard met elkaar verbonden" zullen we ook hier proberen in praktijk te brengen.

*Eeffien Huizing*



Mieke van Heuven, Dirk Sijmons en de beide winnaars van de hoofdprijs, Geëke van Doornen en Maaïke Breure

# Natuurbrug Crailoo ook voor wandelaars

Veel belangstelling tijdens de 'Brugdagen'  
(©GNR Foto Bart Siebelink)



Op 3 mei 2006 open-  
de koningin Beatrix de  
Natuurbrug Zanderij  
Crailoo. Met zijn 800  
meter lang, 50 tot

150 meter breed en 15 meter  
hoog is dit het grootste ecoduct  
ter wereld. Het is gebouwd op ini-  
tiatief van het Goois Natuurreser-  
vaat. Reeën, vossen en konijnen  
kunnen zich er vrijelijk over bewe-  
gen, maar ook voor de wandelende  
en fietsende mens biedt het nieu-  
we mogelijkheden.

Een ecoduct – ook wel 'wildwissel',  
'natuurbrug' of 'wildviaduct' genoemd – is  
een viaduct waarbij (meestal) de bovenste  
laag is gereserveerd voor dieren die een

weg moeten kunnen oversteken.  
Ecoducten worden gebouwd in het kader  
van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS)  
en zijn bedoeld om de teruggang van de  
biodiversiteit in Nederland af te remmen.  
Zo passen ze goed in het streven van de  
rijksoverheid naar 'ontsnippering'.

## Feiten en cijfers

Natuurbrug Crailoo, waarvan de bouw in  
2002 is gestart, heeft 14,75 miljoen euro  
gekost. De brug, een initiatief van het  
Goois Natuurreservaat (GNR), overspant  
de Naarderweg, de spoorlijn  
Hilversum-Bussum, het NS-bedrijventer-  
rein en het sportpark Crailoo. De brug ver-  
bindt het Spanderswoud met de  
Bussumer- en Westerheide. Daardoor  
vormt Het Gooi nu samen met de  
Utrechtse Heuvelrug één langgerekt en  
aaneengesloten bos- en heidegebied, in  
grootte alleen overtroffen door de Veluwe.

Als gevolg van de scheidingen door

bebouwing, wegen en spoorlijnen werden  
planten en dieren in hun bestaan  
bedreigd. Voor onder andere das, korhoen,  
boomarter en kamsalamander was de  
overzijde onbereikbaar geworden. In het  
natuurbeschermingsjaar 1995 werd een  
inventarisatie verricht die duidelijk moest  
maken waar de versnippering zich het  
sterkst voordeed en wat ertegen gedaan  
kon worden.

Een natuurbrug of ecoduct was van meet  
af aan de inzet. Het geld kwam er dankzij  
publiek-private samenwerking, onder  
andere in de vorm van een bijdrage van de  
Nationale Postcode Loterij. En dankzij de  
volhardendheid van het GNR is de natuur-  
brug er daadwerkelijk gekomen. Henk  
Korten, rentmeester van het GNR, heeft  
hierin een belangrijke rol gespeeld.  
Destijds zei hij: "Onze vasthoudendheid  
heeft er in elk geval toe geleid dat het  
oorspronkelijke plan vrijwel zonder con-  
cessies is uitgevoerd. Het wandelgedeelte

## Hoge Pad over dijkje uit 1135 bij Kloetinge weer te bewandelen



Jaren van gesteggel  
en overleg heeft dan  
toch resultaat opge-  
leverd: het Hoge Pad  
dat loopt over een dijkje uit 1135,  
kan achter Kloetinge weer worden  
belopen. Mede dankzij actie van  
TeVoet.

Stel je niet teveel voor bij het dijkje. Het is  
bij Kloetinge zelfs niet meer te zien. Wel  
liep er een oud kerkenpad van Goes in de  
richting van Kapelle overheen.

Aanwonenden hadden hun tuinen ooit kun-  
nen uitbreiden over het pad heen. Ze waren  
wel verplicht wandelaars over het pad toe  
te laten, door hun tuin. Maar eigenlijk deed  
niemand dat meer. "Mensen voelden zich  
niet op hun gemak om dwars door tuinen  
van particulieren te lopen", vertelt L.  
Smulders, één van de betrokkenen, die er  
overigens niet vanaf het begin woonde.  
Die aanwonenden wilden wel van het pad  
af. De Vereniging Dorpsbelangen – daarin  
aangevoerd door oudere Kloetingers met  
historisch besef – ging daar tegenin. Met  
succes uiteindelijk. "Mede dankzij een wan-  
delactie in 2004 van de vereniging TeVoet",  
aldus voorzitter Jaap Hoste van

Dorpsbelangen Kloetinge bij het feestje eind  
juni ter ere van het herstelde wandelpad.

Naast enkele contacten met de gemeente  
heeft TeVoet in Lopend Vuur het verhaal  
over 'de dijk van 1135' gepubliceerd, de eer-  
ste dijk om Goes en omgeving te vrijwaren  
van het water. (Het is na te lezen in het  
nummer van september 2004, en ook op de  
site van Dorpsbelangen.) En we hebben een  
wandeling georganiseerd waarin we het  
dijkje – of wat daar nog van over was of  
aan herinnerde, soms niet meer dan een  
naam als het Hoge Pad – van Goes naar  
Wemeldinge hebben gevolgd. De achtertui-  
nen hebben we toen met rust gelaten,

bijvoorbeeld is gebleven. Alle natuurgebieden die door de natuurbrug worden verbonden, zijn voor publiek toegankelijk. Dus moest dat ook voor de natuurbrug zelf gelden, vonden wij."

## Recreatief medegebruik

Want dat ook recreanten zoals wandelaars van zo'n ecoduct gebruik kunnen maken, is niet vanzelfsprekend. Volgens Bas Kippers van het Wandelplatform-LAW past dit zogenoemde recreatief medegebruik helemaal in het kader van het wegnemen van barrières – zoals wegen en spoorwegen – voor wandelaars. Voorkomen van barrièrevorming en bevorderen van maatregelen gericht op het opheffen van barrières voor onder meer wandelaars en fietsers is het doel van het project 'Infra-structurele barrièrevorming – recreatie' (zie hiervoor Lopend Vuur 2007, nr. 3).

De voorkeur gaat uit naar één geïntegreerde oplossing voor mens en dier, door mee te liften met de bouw van ecoducten, zoals bij natuurbrug Crailoo is gebeurd. In de praktijk wordt het medegebruik door recreanten echter vaak tegengehouden. Natuurbeschermers zijn bang voor negatieve effecten op de fauna. De verhouding voor- en tegenstanders van recreatief medegebruik is volgens Kippers ongeveer 50-50. Het standpunt van het Wandelplatform-LAW is dat medegebruik mogelijk moet zijn zonder verstoring van de natuur, door afscherming en bijvoorbeeld andere aanlooproutes voor mens en dier.

Edwin van Oevelen, coördinator communicatie bij het GNR, bevestigt dit. Het GNR

heeft van meet af aan het recreatief medegebruik ingepland. Het Gooi is een dichtbevolkt en drukbezocht gebied. Aan weerszijden van wat nu het ecoduct is, liepen bijvoorbeeld fietsroutes, in gebruik voor natuur-werkverkeer. Nu is de natuurbrug een knooppunt geworden. Van Oevelen: "Recreatie en natuur laten samengaan zorgt voor een breder draagvlak. En de natuur-mens-dierformule blijkt te werken!"

In de constructie is daarmee ook rekening gehouden. Een diervriendelijke, 'lichte' afscheiding van ca. 1,1 meter scheidt het wandel/fiets/ruiterpad van de rest. Het is de bedoeling dat deze afscheiding binnen enkele jaren helemaal begroeid raakt. Daarnaast maken vooral de grotere dieren vaak 's nachts gebruik van de natuurbrug. Zo hebben ze geen last van recreanten, die de brug (die niet verlicht is) immers overdag gebruiken.

De natuurbrug Crailoo is daarmee in Nederland het mooiste voorbeeld van recreatief medegebruik van ecoducten. Een ander goed voorbeeld is het ecoduct over de Noordelijke Randweg bij Den Haag. En op nog zo'n drie andere plaatsen is of wordt recreatief medegebruik gerealiseerd. Maar daar houdt het dan ook mee op. Wandelpatform aan bijvoorbeeld Rijkswaterstaat geeft, blijft bij aanleg of verbreding van wegen en spoorwegen oplettendheid van de belangenorganisaties geboden. De wettelijk verplichte natuurcompensatie waarvan een ecoduct deel kan uitmaken, is vaak slechts een doekje voor het bloeden.

## Metten is weten

Het is daarom belangrijk te kunnen aantonen dat samengaan van mens en natuur wel goed kan uitpakken. Onderzoeksinstituut Alterra (Wageningen Universiteit) onderzoekt momenteel de effecten van medegebruik door wandelaars op de natuur, met name de fauna, door metingen te verrichten. En ook het gebruik van de Natuurbrug Zanderij Crailoo wordt sinds een paar maanden gemonitord door het GNR samen met Alterra. Door middel van sporenbedden en -platen wordt het voorkomen van verschillende diersoorten geïnventariseerd. Wat de uitkomst hiervan is, moet nog



Vanaf een uitkijktoren aan de westzijde heeft de bezoeker uitzicht over de natuurbrug Crailoo.

worden afgewacht, maar volgens Van Oevelen zijn de eerste signalen positief.

## Wandelen

In Trouw van 2 februari 2007 beschreef Haro Hielkema onder de titel 'Een wandelroute van uitersten' de laatste, veertien kilometer lange, etappe van het Noord-Hollandpad: van 's-Graveland naar Huizen. Deze route maakt gebruik van de natuurbrug. Ondergetekende besloot zelf de proef op de som te nemen en trok de wandelschoenen aan.

Het eerste wat in het oog springt bij het naderen van de natuurbrug is een hoge uitkijktoren. Deze blijkt er al vanaf het begin van de bouw te staan. Eenmaal naar boven geklommen, krijg je een prachtig overzicht van de ligging van het ecoduct, de weg en de spoorweg die het overspant. Ook kun je goed de 'sporenplaten' zien liggen, die Alterra gebruikt voor zijn onderzoek. Beneden staan op verschillende plaatsen informatieborden over de geschiedenis van het ecoduct en over de verschillende diersoorten waarvoor het bedoeld is. Een bordje geeft aan dat het ecoduct voor honden verboden is: hun geur zou de dieren verjagen.

Even later lopen we zelf over het ecoduct. De afscheiding tussen het fiets/wandel/ruiterpad en het natuurgedeelte is al aardig begroeid. Ook zie je duidelijk de 'stobbenwanden' die eveneens als afscheiding worden gebruikt. Op de brug ziet het er allemaal wat minder indrukwekkend uit dan van bovenaf. En na zo'n tien minuten staan we aan de overkant, in een totaal ander landschap, dat van de Bussumerheide. Dat heeft de natuurbrug toch maar mooi mogelijk gemaakt!

Marijke van Steenis

alleen een kijkje genomen bij het (toen afgesloten) hekje, en een alternatieve route gezocht om de tuinen heen.

## Compromis

Dat is uiteindelijk ook de oplossing die onder regie van de gemeente Goes is gevonden. Het voetpad is om de tuinen heen gelegd. Achter enkele andere tuinen is het oude pad opgeknapt. Landschapsbeheer Zeeland had met hulp van vrijwilligers twee jaar eerder al een ander stuk van het oude tracé, het stuk door de zg. weidjes, opgeknapt; dat is altijd toegankelijk geweest, maar door de modder zeer lastig te belopen.

Met het Hoge Pad is nu een leuke verbinding ontstaan vanaf de rand van Goes naar Kloetinge en verder. In Zeeland wordt er aan gedacht het Hoge Pad te zijner tijd als uitbreiding van het wandelnetwerk aan de andere kant van Goes (het Kiekendiefpad) op te nemen.

## Meer informatie

Op [www.gnr.nl](http://www.gnr.nl), de website van het Goois Natuurreservaat, vind je alle informatie over de Natuurbrug Zanderij Crailoo. De wandeling van Haro Hielkema is beschreven op [www.trouw.nl/groen](http://www.trouw.nl/groen). De gelopen etappe van het Noord-Hollandpad is te vinden op [www.noord-holland.com/noordhollandpad](http://www.noord-holland.com/noordhollandpad).



## Historische paden bij Elburg leiden naar Gods woord



**Kerkpaden met een officiële monumentenstatus? In Elburg is dit sinds februari werkelijkheid.**

Stralend en in zondagse kledij stonden ze bij het naambordje 'Poppepad', de drie generaties Poppe. Tijdens de open dag van hun nieuwe melkveestal op 21 april ontulden ze het naambord, dat de monumentenstatus van hun eigen kerkpad richting Doornspijk en Elburg bekrachtigt. Sinds 1934 woont de familie al aan het pad en het wordt ook door hen onderhouden – reden om het naamloze pad naar hen te vernoemen.

Kerkpaden als monument? Voor de wandelaar misschien als monumenten uit tijden van voor de ruilverkavelingen en gemotoriseerd verkeer, die nu prachtig te bewonderen zijn. Het Poppepad is een van de acht paden die de gemeentelijke monumentenstatus hebben gekregen. Een graspad van twee keer 250 meter, met ernaast een vrijliggend, smal en onverhard fietspad, gescheiden door karakteristieke betonnen paaltjes, dat is het. Het fietspad wordt nog steeds door de schoolkinderen gebruikt.

Stuwende kracht achter de inventarisatie van de historische paden is Willem van Norel, lid van de historische vereniging Arent thoe Boecop. Hij kent ondertussen wel vijftig van deze paden, maar die zijn niet allemaal begaanbaar. Ook kijkt hij daarbij over de grens heen naar de buurgemeenten. In drie categorieën zijn ze ingedeeld:

- A-categorie: de paden die dankzij de gemeentelijke monumentenstatus de sterren zijn.
- B-categorie: de paden die een kans hebben om toegelaten te worden tot de A-lijst.
- C-categorie: paden die opnieuw aangelegd moeten worden of waarvoor toestemming van particulieren moet worden verkregen.

In zijn openingstoespraak wees Van Norel erop dat boer en landschap elkaar zo versterken. Bij wethouder Wijnne vond Van Norel steun om de paden te beschermen. Na gedegen onderzoek door de afdeling Milieu kregen ze in februari het college en de gemeenteraad mee. Wijnne benadrukte dat wel de medewerking van de grondeigenaren vereist is. "Het is particulier terrein, de toekenning van de status van monument gebeurt op vrijwillige basis. Daar staat echter wel een financiële bijdrage voor het onderhoud tegenover om ervoor te zorgen dat de paden blijven bestaan. Een bedrag van 15.000 euro kwam uit het programma Belvoir, een provinciale subsidie voor behoud en ontwikkeling van cultuurhistorie, en 10.000 euro uit de pot stads- en dorpsvoorziening." Voor onderhoud zal structureel geld worden vrijgemaakt. "Met een vergoeding is het ook voor mijn zoon aantrekkelijk om het pad te behouden," vertelt Poppe sr., die vroeger de zeis nog gebruikte bij het maaien van het pad. Ook herinnert hij zich nog een aftakking richting Doornspijk, die dwars door de wei liep.

Het mooie van deze paden is dat het echte wandelpaden zijn. De paden langs de gracht en richting vesting, zoals 't Koodijkje en het Pad door de Winckel, vormen echte grasroutes door de weilanden. Doordat ze veel belopen worden, zijn ze in het landschap terug te vinden. Enkele andere paden zijn voorzien van schelpen; geen van de

Omdat de paden veel belopen worden, zijn ze gemakkelijk terug te vinden

monumenten is met asfalt of beton bedekt.

Van enkele paden is bekend dat ze al honderden jaren oud zijn. De Zeuven Vondertjes staat al op een kaart uit 1563. Waarschijnlijk is de kerk initiatiefnemer hiervan geweest, om het de mensen makkelijk te maken in een rechte – dus korte – lijn richting Gods woord te gaan. Behalve de kerkpaden stelde de kerk ook doodpaden in. Volgens heidens gebruik werden doden met veel omwegen naar hun laatste rustplaats gebracht om kwade machten op een dwaalspoor te brengen. Onnodig voor gelovigen, dus besliste de kerk dat de doden rechtstreeks naar het kerkhof moesten worden gebracht. Dankzij de macht van de kerk konden de paden over particulier terrein gaan, waarbij de landeigenaren de verplichting kregen de paden begaanbaar te maken. Door de tanende invloed van de kerk gingen paden over in handen van de gemeente. Langzamerhand raakten ze in onbruik en deels verdwenen ze.

De laatste jaren is er door de groeiende belangstelling voor wandelen ook weer aandacht voor deze paden, die nu een recreatieve functie krijgen. Het Zuiderzeepad en het Elfwegenpad maken er in dit gebied gebruik van. Om ze onder de aandacht van de bevolking te brengen organi-



seerde de oudheidkundige vereniging al twee keer op de eerste zaterdag in mei een wandeling over de paden. Ook maakt Van Norel als docent geschiedenis in Elburg met brugklasleerlingen een flinke wandeling over de paden, waarbij historische, geografische en biologische aspecten aan bod komen. Aan een boekje met zowel een korte als een lange wandelroute (bijvoorbeeld 10 en 20 km), uit te geven door de WW, wordt gewerkt. De monumentale paden zullen hierin een prominente plaats krijgen.

Jan Frederik Lubbers



## Nederland vanaf de snelweg Drie voorbeelden voor 'Routeontwerp A4'



Op haar website vraagt minister Cramer van VROM om het mooiste uitzicht vanaf de snelweg vast te leggen met een fotocamera. Rijkswaterstaat doet een poging ons snelwegen niet meer te laten ervaren als noodzakelijk kwaad waarvoor we ons schamen. Dat probeert ze met het fenomeen 'Routeontwerp'. Het zicht op en van de snelweg staat in de belangstelling, maar wel 'vanaf de snelweg'. Dat kan beter. Dat moet beter.

### Expeditie A4

Bij het 'Routeontwerp' voor snelwegen moet niet alleen door de ogen van de automobilist naar weg en landschap worden gekeken, maar ook door de ogen van de bewoner of recreant: hoe die het landschap aan weerszijden van de weg kan beleven. Dat was de boodschap van het Wandelplatform op de Expeditie A4 op 22 juni. Tijdens drie rondetafelgesprekken op verschillende locaties langs de A4 heeft het rijk de eerste ideeën getoetst bij bestuurders en beleidsmakers van gemeenten, provincies en organisaties. Het betreft ideeën voor de vormgevingsprincipes voor de weg en ideeën voor de inrichting van de directe omgeving. Het Wandelplatform schoof aan in Bergen op

Zoom, waar de ideeën voor het deel van de A4 langs de Brabantse Wal zijn toegevoerd.

### Schaamte

Aanleg van infrastructuur is vaak omgeven door schaamte en weinig trots. Het wordt ervaren als een noodzakelijk kwaad. Met het 'Routeontwerp' wil Rijkswaterstaat dat doorbreken. De samenleving wil dat er veel geld en energie in infrastructuur wordt gestoken. Volgens Rijkswaterstaat moeten we daarom trots kunnen zijn op het resultaat van die investering. Daarbij kijkt men niet alleen naar de snelweg zelf, maar ook naar de directe omgeving.

### Dal van de Blaffert

Ter hoogte van Bergen op Zoom gaat het om de manier waarop de A4 door het 'snelweglandschap Brabantse Wal' gaat: hoe kunnen de landschappelijke kwaliteiten van de Brabantse Wal beter worden ervaren? En hoe presenteren de stedelijke gebieden van Bergen op Zoom en het buitengebied van Woensdrecht zich aan de A4?

Tijdens de 'expeditie' gaven gemeenten en provincies aan de handschoen te willen oppakken. Samen met het rijk willen ze werken aan een tastbaar resultaat, bijvoorbeeld in de vorm van een gebiedsperceptief, waarbij afspraken over uitvoering en financiën worden gemaakt.

### Drie voorbeelden

Het Wandelplatform heeft in het gebied van de Brabantse Wal wel enkele ideeën die perfect de bij de 'expeditie' meegegeven boodschap illustreren.

Ten noorden van Bergen op Zoom doorsnijdt de A4 de West-Brabantse Water-

*(Lees verder op volgende pagina)*



linie. Bij het Routeontwerp wordt eraan gedacht de contouren van Fort de Roovere beter zichtbaar en beleefbaar te maken vanaf de snelweg. Aan de andere kant in het Halsters Laag, het gebied dat in geval van nood onder water kon worden gezet moet dat aspect beter zichtbaar worden in het landschap. De A4 ligt precies op de overgang van het hoge, droge deel van de linie met linedijk en forten en het lage, natte deel van het inundatiegebied.

Wie als wandelaar of fietser beide delen in hun onderlinge samenhang wil beleven, moet na de aanleg van de A4 enkele kilometers langs die A4 omlopen of -rijden: weg is de beleving. Met een passage ter plaatse van de linie, kan de linie zich weer als één geheel ontvouwen. Jammer – en nu eigenlijk ook onbegrijpelijk in het licht van het met het Routeontwerp ingezette proces – dat Rijkswaterstaat bij de aanleg van dit deel van de A4 afgelopen jaren er niet toe was te bewegen de bestaande verbinding tussen Fort de Roovere en Halsters Laag, waar ook het Floris V-pad gebruik van maakt, in stand te houden. Zeker in het licht van de trotse mededeling van wethouder RO Sander Siebelink van Bergen op Zoom dat er na jaren van plannen maken eindelijk geld is om de West-Brabantse Waterlinie op te knappen.

Bij landgoed Mattenburg ten zuiden van Bergen op Zoom – de snelweg ligt hier precies op de Brabantse Wal – wil men

juist die overgang van hoog naar laag, van zand naar klei, weer accentueren. Bijvoorbeeld door vanaf de snelweg een beter zicht te geven op het beekdal van de Blaffert. Dit beekje stroomt van bovenop de wal naar het Markiezaatsmeer, vroeger het achtereinde van de Oosterschelde. Komend vanaf het Markiezaatsmeer is die overgang van laag naar hoog voor de wandelaar maar beperkt beleefbaar. Zorg er met het Routeontwerp voor dat dat wel mogelijk wordt en laat de wandelaar op een aantrekkelijke manier (en niet door een smoezelig tunneltje) zijn weg vervolgen naar het hoge(re) deel van de Wal, naar de plaats waar de Blaffert ontspringt.

Ook op andere – met zorg gekozen – plekken kunnen dergelijke passages van de snelweg worden aangebracht, bijvoorbeeld in het dal van Heimolen en bij landgoed Lindonk. Hiermee wordt een van de mooiste stukken van de Brabantse Wal, van hoog naar laag en omgekeerd, veel beter voor de recreant ontsloten.

In de polders van Woensdrecht zijn nu enkele binnendijken met damwanden abrupt afgebroken, om de automobilisten te attenderen op de veelheid van dijken in dit aan de voet van de Brabantse Wal gelegen gebied. Had een viaduct exact op de kruinhoogte van de dijk, waarbij de snelweg iets verlaagd zou moeten worden, niet eenzelfde of zelfs sterker beeld kunnen oproepen? Ongetwijfeld zou dit duur-



der zijn geweest, maar met enkele van die viaducten kunnen de Woensdrechtse polders door mensen die in de polder fietsen of wandelen, weer meer als één geheel beleefd worden, en de snelweg minder als barrière.

Dit zijn drie voorbeelden om naar het idee van het Wandelplatform op een vernieuwende manier met bereikbaarheid om te gaan. Op die manier – vernieuwend – wil de Brabantse verkeersgedeputeerde Cora Steffens enkele pilots uitvoeren. De onderbroken verbinding in de West-Brabantse Waterlinie terug, staat bij het Wandelplatform met stip op het verlanglijstje.

*Harry Benschop, bestuurslid Wandelplatform*

## KORT NIEUWS • KORT NIEUWS • KORT NIEUWS • KORT NIEUWS • KORT NIEUWS

### Opletten in de Driehoek Meierij

Het sluiten van spoorovergangen in de Brabantse Meierij, de driehoek tussen Den Bosch-Tilburg-Boxtel, is voorlopig van de baan, konden we berichten in het juni-nummer van Lopend Vuur. Redenen: als de situatie op het spoor blijft zoals die is, zijn de veiligheidsdoelstellingen gehaald én minister Eurlings heeft geen geld meer voor de uitwerking van de plannen. Die beheldden sluiting van 26 van de 53 spoorovergangen in het gebied.

Het besluit om geen geld meer beschikbaar te stellen voor verder onderzoek is bij de betrokken gemeenten (Oisterwijk, Tilburg, Boxtel, Haaren en Vught) en de provincie in het verkeerde keelgat geschoten. Zij hebben er ProRail in een brief op gewezen dat die organisatie zich aan de afspraken moet houden. "Er is veel ambtelijke tijd in gaan zitten, al dat geld is nu weggegooid," stelt de Haarensse wethouder Brenninkmeijer. Zijn Oisterwijkse col-

lega Wagenmakers vreest dat er "misschien nu geen acuut probleem is, maar ik zie dat in de toekomst wel komen. ProRail heeft al laten weten dat er meer treinen over het spoor gaan rijden".

De toekomst van de spoorovergangen in de Meierij is zeker nog niet veiliggesteld. Opletten blijft de boodschap!

### Landschapsveilingen

Op 15 september vond in de Ooijpolder bij Nijmegen de eerste landschapveiling ter wereld plaats. Boeren, burgers en buitenlui en bedrijven gaan een landschap realiseren dat mooier, beter beschermd en van iedereen is. Er komt geen overheid aan te pas, en ook geen inmenging van grote natuurbeschermingsorganisaties. Zo kan iedereen met het 'kopen' van een landschapselement een daad stellen voor de natuur. Er gaan tientallen landschaps-

elementen onder de hamer. Kopers worden niet echt eigenaar van een haag of oeverrand, maar 'participant'; de boer blijft altijd eigenaar. De participaties garanderen echter dat de landschapselementen een natuurfunctie krijgen, en ook dat er voldoende middelen zijn om tien jaar lang hagen te snoeien en natuurstroken te beweidens.

Het te veilen landschap is niet willekeurig gekozen, het vormt een aaneengesloten groen netwerk tussen de bossen op de stuwwal bij Beek-Ubbergen en de natuurgebieden in de polder en uiterwaarden van de Waal. Daarmee ontstaat tegelijk een wandelverbinding dwars door boerenland.

Er zijn meerdere veilingen gepland: op 16 september in Zuid-Limburg, omgeving Margraten, en ook in het Friese veengebied wordt landschap geveild.

*Bron: Bulletin Agenda Vitaal Platteland, juni 2007, ministerie van LNV*

# Activiteitenkalender



Zaterdag 7 juli 2007  
Noord-Beveland

## Zaterdag 6 oktober [1]

Boerenlandpadwandeling (zie ook blz. 12 en 13).  
Rondwandeling van 20 km vanuit Sleenwijk  
Start: 11.00 uur bij busstation Sleenwijk.  
Informatie: Kees Rotteveel, 06-44448997,  
keesrotteveel@12move.nl

## Zaterdag 20 oktober 2007 [2]

Een fraaie omgeving met veel oude gehuchten.  
Rondwandeling van 21 km vanuit Sellingen.  
Start: 10.30 uur op parkeerplaats naast het gemeentehuis in  
Sellingen, Dorpsweg 1  
Informatie: Geesje Wesselius, wandelcoördinator, 050-3120917,  
paulwess@home.nl

## Zaterdag 27 oktober 2007 [3]

Historische Elburgse paden als monument (zie ook blz. 20).  
Rondwandeling van 22 km vanuit 't Harde.  
Start: 10.15 bij station 't Harde. Route gaat direct daarna langs  
AC-restaurant 't Harde.  
Informatie: Jan Frederik Lubbers, 0527-697706,  
Flevoland@tevoet.nl. Op de dag zelf: 06-23232063

## Zaterdag 17 november 2007 [4]

Over door Natuurmonumenten bewust gebruiksluw gemaakte  
smalle bosspaden.  
Rondwandeling van 18 km vanuit Diever.  
Start: 10.30 uur vanaf Parkeerplaats WV/bezoekerscentrum  
Drents/Friese Wold te Diever.  
Informatie: Geesje Wesselius, wandelcoördinator, 050-3120917,  
paulwess@home.nl

## Zaterdag 15 december 2007 [5]

Het grootste wetland van Noordwest-Europa.  
Rondwandeling van 18 km vanuit Weiteveen.  
Start: 10.30 uur vanaf parkeerplaats aan het eind van de  
Zuidersloot, Weiteveen.  
Informatie: Geesje Wesselius, wandelcoördinator, 050-3120917,  
paulwess@home.nl

Meer informatie over deze wandelingen, en de laatste aanvullingen,  
vindt u in de agenda op onze website [www.tevoet.nl](http://www.tevoet.nl)



# Verkeersadviseurs met een voorliefde. Voetgangers en fietsers verdienen beter!



Stationsplein 7A, 2801 AK Gouda  
T 0182 520 870, F 0182 520 877  
[www.ligpart.nl](http://www.ligpart.nl), [info@ligpart.nl](mailto:info@ligpart.nl)

■ □ □ LIGTERMOET  
■ □ □ & PARTNERS  
adviseurs in verkeersbeleid